

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161

О. І. Жук

аспірант кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

СУБ'ЄКТНА СИСТЕМА ЛІРИЧНОЇ ЕКСПРЕСІЇ

У статті досліджено різні форми суб'єктного вираження експресії у ліричних текстах та здійснено термінологічне розмежування таких інстанцій, як «власне автор», «абстрактний автор», «суб'єкт твору» та «ліричне Я».

Ключові слова: лірична експресія, суб'єктність у ліриці, власне автор, суб'єкт твору, лірична інстанція, ліричне Я.

Постановка проблеми. Суб'єктна система ліричних текстів репрезентує собою широкий пласт термінів на позначення ліричного суб'єкта. І найцікавішим є те, що кожен дослідник, торкнувшись теми ліричного суб'єкта, окреслював свій тип взаємозв'язків у структурі «ліричний мовець – ліричне мовлення». Хоча ліричний адресант постає головною комунікативною інстанцією в ліричному тексті, все ж нерідко виникає проблема проявів у ньому елементів присутності суб'єкта ліричного мовлення. Також складність полягає у простеженні відмінностей між біографічним автором, власне автором, що є відображенням суб'єкта свідомості та ліричним Я. Така термінологічна плутанина неодноразово приводила до ототожнення цих понять, тому потребує ширшого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій полягає у розгляді різних підходів до теми суб'єктної системи: нарратив В. Шміда, суб'єктна організація О. Окопєнь-Славінської та В. Смілянської, концептуальні засади теоретика лірики Дж. Каллера.

Мета роботи полягає у термінологічному розмежуванні різних інстанцій суб'єктної системи ліричної експресії, а також у з'ясуванні їх комплексних взаємозв'язків у межах ліричного тексту.

Виклад основного матеріалу. У наратологічних концепціях наратор – це інстанція, котра в комунікативній структурі є посередником між автором і зображеним світом і викладає подію –

зображує предмет у його динаміці та часовій перспективі. У ліричних текстах, на думку наратолога П. Х'юна, вся структурна організація «...замінюється перформативною безпосередністю мови. У результаті голос самого мовця чути, оскільки він витікає з досвіду та мови» [18, с. 3].

Наратологи розглядають подієвість як «стрижень розповідного тексту» [15, 11]. Натомість суб'єкт ліричного мовлення визначає експресія особистісних вражень та переживань (часто швидкоплинних, подекуди афективних). У будь-якому ліричному тексті високий рівень суб'єктивності залежить безпосередньо від емоційного, ідейного або ціннісного статусу адресанта як учасника комунікативного зв'язку. Власне, з цієї причини саме експресивна тональність ліричного повідомлення стає визначальною для демонстрації ставлення ліричного суб'єкта до об'єкта висловлювання або адресата.

Нерідко свою присутність у ліричному тексті суб'єкт експресивно виявляє після описової частини, коли відбувається перехід від зображення зовнішнього світу до переживань світу внутрішнього. Наприклад, так розкривається сутність ліричного суб'єкта в тексті М. Рильського «По теплому дощі»: «Тополі навкруги здіймаються, як вежі / І гайвороння з них обтріпує рос / Чи ж не стомлюся я? Чи вірно донесу / Це щастя юних днів – востаннє, може, юних...» [6, с. 45].

Власне, сама подія у ліричному тексті має дуже специфічний характер, адже навіть звичайна, тривіальна оказія може стати приводом для творчої сублімації. Це підкреслює й Дж. Каллер, стверджуючи, що «звичайна нісенітниця не така вже й важлива сама по собі, але відзначається як привід для прояву поетичної влади» [17, с. 283]. Тому центр ліричного повідомлення – це емоційна реакція на подію, а не сама подія та подієвість як центральний чинник нарації.

Особливої уваги потребує відношення мовця до мовлення, яке проявляється в різних видах суб'єктів ліричного мовлення. Посередником між біографічним Автором і його ліричним текстом є внутрішньотекстовий суб'єкт мовлення, котрий може бути наближеним до Автора (ліричне Я) чи віддаленим від нього (особливо в рольовій ліриці). Балансування на межі суб'єкта та об'єкта в ліриці коментує Анатолій Ткаченко: «і в ліриці, окрім об'єктивації власної суб'єктивності, чи, інакше кажучи, окрім вираження свого інтимного світу, існує все-таки й осягнення та розкриття іншої свідомості-чуттєвості – бодай у вигляді описового наближення до чужого внутрішнього світу чи розігрування ролі іншого, ніж сам, суб'єкта» [12, с. 70]. Та навіть у рольовій ліриці деякі автори фактично не приміряють так званих масок, не вдаються до драматизованого перевтілення, адже суб'єктом мовлення в таких текстах завжди є духовно близька реальному авторові особистість, як-от Олександр Довженко в поезії «Останній лист Довженка» В. Стуса: «Столичний гамір заважкий мені./ І хочу вже на затишок, і, може,/ на спокій хочеться на придеснянський./ і хочеться на мій селянський край...» [10, с. 22]. Цей текст – єдність двох голосів людей, що покинули рідний і близький серцю край (Чернігівщина та Донеччина) й змінили його на життя у Києві. Проте неодноразово поети вдаються до імітації світоглядно чужого Я, як-от у гротескно стилізованому монолозі міщан-«совків», що, стоячи в черзі за мандаринами, стали свідками публічного самоспалення («Напередодні свята» [10, с. 56]).

Суб'єктність є однією з головних ознак ліричних текстів, оскільки безпосередньо залежить лише від вражень та мисленневих й емоційних потоків суб'єкта мовлення. Він стає центральним предметом дослідження поетичної спадщини кожного письменника. Саме ця ознака відділяє лірику від об'єктності прозового тексту. Суперечність між цими родами літератури

простежує В. Шмід. Нараторолог розмірковує над категорією фікціональності, що не притаманна викладу від першої особи і цілком суперечить природі «ліричного та екзистенційного жанру» цілим набором об'єктивних «симптомів» [15, с. 28]. Проте фікційність є родовою ознакою мистецтва загалом і художньої літератури зокрема. Фікційною (фікціональною) є й експресія у ліриці, зокрема у рольовій. Адже згідно з сучасним трактуванням фікційності як «творення – вигадки – гри – мовлення, врахування літературних норм, жанрових структур, орієнтацій на адресатів» [1, с. 107], можна стверджувати, що всі ці ознаки притаманні більшості ліричних текстів, попри їхню завищену суб'єктивність. Саме тому можемо стверджувати про відмінність між реальним автором, ліричним Я, проміжним між ними абстрактним Автором та імпліцитним суб'єктом.

Згідно з роздумами Дж. Каллера, терміни «fiction» і «fictional» створюють плутанину під час розгляду лірики, оскільки вигадка в літературі – це завжди витвір уяви. Центр нарації – подієвість, кожен окрему частинку з якої можна вигадати. Але й емоція, що керує ліричним повідомленням, може бути фікцією: «у поезії можуть бути переосмисленими переживання, які не відбулись або не відбуваються, і тема висловлювання, про яку йдеться у першій особі в поезії, може бути такою ж вигаданою, як оповідач роману або розповіді» [16]. Таке твердження Дж. Каллера видається теоретично обґрунтованим, якщо головною ознакою лірики визначаємо не суб'єктивність, а суб'єктність.

Детально питання суб'єктності в ліриці розглядає Валерія Смілянська. Спираючись на домінуючий статус ліричного суб'єкта мовлення, дослідниця використовує термін «суб'єктна тональність», який трактує як «вираження суб'єктом оцінки зображуваного за допомогою засобів мовленнєвої експресії та віршової інтонації» [9, с. 11].

В основу окреслення комунікативної системи ліричного тексту лягає лірична інтонація адресованої спрямованості, що супроводжується індивідуальним суб'єктивним підбором засобів експресії. І якщо порівнювати функціональність адресанта в ліричному та епічному текстах, то суб'єкт ліричної експресії, насамперед ліричне Я, поділяє з наратором посередницьку функцію, однак у ліричному мовленні основна вага припадає на сам суб'єкт, а не предмет. Використовує термін ліричного Я Дж. Каллер й простежує

його зародження ще у поетиці давньогрецьких ліриків: «Ліричне Я античності дає можливість індивідуальній специфіці, як у Сапфо або Архілоха <...> і тут у «ліричній добі» ми спостерігаємо народження модерного розуму, коли поети з'являлись, щоб усвідомити самих себе як особистість із внутрішнім життям» [17, с. 54]. Адже й лірична експресія не є зображенням предмета, а є вираженням внутрішнього світу ліричного суб'єкта. Лірика переважно безсюжетна; зміни, що відбуваються в ліричному творі, стосуються насамперед внутрішнього світу ліричного суб'єкта – це події його душі: «обняти я багато не знаю не знаю чи там буде сніг/ і чи можна буде грати у сніжки не знаю чи можна <...> зберегти тих кого тут люблю розділити з ними/ найбільшу радість найбільше світло» (Б. Матіяш) [4, с. 187].

Поняття «абстрактний автор» (В. Шмід), «суб'єкт твору» (А. Окопєнь-Славінська), «власне автор» (В. Смілянська) близькі, однак не синонімічні, бо відрізняються деякими нюансами.

У концепції В. Смілянської, яка відштовхувалася від російської традиції, «власне автор» – це внутрішньотекстовий прихований суб'єкт надособистісних, філософських, політичних, етико-моральних роздумів, який основну увагу зосереджує на поетичному світі. Інстанція власне автора служить засобом «ліричного пізнання найбільш широких і загальних суспільних та філософських проблем і оформляється жанрово-тематично як твір громадянської, філософської, пейзажної лірики» [8, с. 72-73].

Детально питання абстрактного автора представлено в наратологічній концепції В. Шміда, який не лише розкриває природу його існування в літературному тексті, а й простежує історію виникнення терміну. В. Шмід відштовхувався від концепції М. Бахтіна, для якого абстрактний автор був віртуальною авторитетною інстанцією, що тримає під контролем увесь твір. Уточнюючи бахтінське трактування, В. Шмід застеріг, що «абстрактний автор не є зображеною інстанцією, і йому не можна приписувати жодного окремого слова» [15, с. 53]. У концепції німецького наратолога абстрактний автор отожднюється з уявним образом, який закорінений у тексті і виникає в читача у процесі читання: «Він не ідентичний з наратором, а постає як принцип вигаданого наратора <...> і всього зображеного світу. В нього немає свого голосу. Його слово – це весь текст у всіх його планах, увесь твір з його конструктивними якостями.

Абстрактний автор є лише антропоморфним утіленням усіх творчих актів, уособленням інтенційності твору. Він існує у творі не експліцитно, а лишень імпліцитно, віртуально, на основі творчих слідів-симптомів, і потребує конкретизації з боку читача» [15, с. 53].

Тому в концепції В. Шміда абстрактний автор має подвійне існування: об'єктивно він закладений у тексті як «віртуальна схема симптомів» й актуалізується в суб'єктивних актах читання.

Близькою деякими аспектами до поняття «абстрактний автор» є категорія «суб'єкт твору» в А. Окопєнь-Славінської, яку вона вписала в чотирирівневу схему комунікативних інстанцій:

– автор як суб'єкт творчого акту на позатекстовому рівні комунікації – реальна особистість, яка адресує свій твір читачеві, має авторські права, контактує з видавцем тощо;

– суб'єкт твору, який є аналогом «абстрактного автора» на внутрішньотекстовому рівні, зовнішньому стосовно ліричної експресії. Як і В. Шмід, польська дослідниця надає суб'єкту твору ознак імпліцитності. Ця імпліцитна інформація постає як «суб'єктний аспект прихованої в кожному висловлюванні автотематичної, метамовної інформації, що постійно плине під поверхнею тематизованих значень» [19, с. 34];

– ліричний суб'єкт – це ліричне Я, яке є аналогом епічного наратора і перебуває в цій ієрархії на нижчому щаблі компетенції – на внутрішньотекстовому рівні ліричної експресії, внутрішньому щодо зображеного світу;

– ліричний персонаж – третя (тематична, зображена) особа, про яку йдеться в ліричному монолозі ліричного Я.

На нашу думку, на відміну від дещо розпливчастого визначення «абстрактного автора», яке в концепції В. Шміда набуває під час читання та інтерпретації персоніфікованого вигляду, А. Окопєнь-Славінська запропонувала вужчі, зате чіткіші критерії «суб'єкта твору», ствердивши, що його не зображує жодна тематизована інформація і про його існування не знають ні наратор, ні персонаж, оскільки в межах твору йому не належить жодне висловлювання, а лишень окремі висловлювання вищого (метатекстового) ряду, як-от: коментарі до основного тексту, назва твору, назви розділів, епіграф, авторські примітки.

Розгляньмо абстрактного автора в системі комунікативних інстанцій на прикладі кількох поезій.

У циклі Світлани Поваляєвої «Штормове попередження», який опублікований в антології «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років», знаходимо такий верлібр:

цей чоловік риється в смітнику щоранку
це його район і його смітник
чоловік, риючись в смітнику, говорить:
ТУТ НЕМА НІЧОГО ТВОГО!
так зі мною спілкується світ
так спілкується світ з усіма, хто його чує:
– тут нема нічого твого, тому, будь ласка,
бери, що схочеш!
але не забудь повернути
це, як у бібліотеці
ти ж ходила в дитинстві в бібліотеку?
– так, ходила. Але я крапа книжки
– справді? Що ж, тоді все одно
не забудь повернути
ділися з ближнім своїм навіть
якщо воно не твоє! [4, с. 206].

Ліричними персонажами тут є чоловік, що риється у смітнику, уособлюючи в очах ліричного Я увесь світ, який розмовляє з ліричним Я та «з усіма, хто його чує».

Ліричне Я не контролює спосіб мовлення персонажів, але спілкується з ними і у власному коментарі (ліричній медитації) інтерпретує сенс їхніх висловлювань – розширює за принципом градації зміст малозначної репліки знедоленої людини до етичного принципу «бери що схочеш! / але не забудь повернути», а відтак підносить до філософської концепції життя: «ділися з ближнім своїм навіть / якщо воно не твоє!».

Згідно з А. Окопєнь-Славінською суб'єктом твору є паратекстуальна інформація, яка перебуває поза компетенцією наратора/ліричного Я і стосується жанрових, композиційних і стилістичних правил будови твору. Такими паратекстуальними вказівками для твору С. Поваляєвої є найближчий контекст і місце публікації (вір у складі ліричного циклу «Штормове попередження» видруковано в поетичній антології), графічне оформлення і відсутність заголовка (на думку дослідників, відсутність заголовка натякає на багатозначність твору). Ця паратекстуальна інформація сигналізує читачеві, що перед ним не текст позалітературного дискурсу (скажімо, журналістський репортаж чи щоденниковий запис), а зразок верлібрової лірики, яка, як знаємо з нашого читацького досвіду, твориться переважно в медитативному стилі.

Шмідовий абстрактний автор вимагає, крім зазначених формальних параметрів, ще й зміс-

товної інтерпретації. Ця інтерпретація впливає з прочитання всього твору, а особливо сильним імпульсом є для неї прикинцева філософема «ділися з ближнім своїм навіть / якщо воно не твоє!», яка інтертекстуально відсилає до Євангелія і навіює образ гуманістично налаштованої, мудрої і проникливої «абстрактної авторки», переповненої співчуттям і безмірною любов'ю.

Знаками біографічного автора є ім'я Світлани Поваляєвої, а також стисла біографічна довідка, розташована на початку циклу: «Світлана Поваляєва народилася 1974 року в місті Києві. <...> Нині працює на 5-му каналі у програмі «5 копійок» Романа Чайки. Написала: «Експлуатація міста», «Замість крові», «Орігамі-блюз», «Сімург», «Камуфляж в помаді», «Небо кухня мертвих», «Бардо online», книжку для дітей «Вррум-чарівник». Віросповідання – буддизм, сімейний стан – цивільний шлюб, двоє синів» [4, с. 195].

З точки зору суб'єктної організації ліричного тексту вважаю недоречними терміни «нульовий адресант», «безсуб'єктна лірика», оскільки, як стверджує сучасна наука, кожне висловлювання має адресанта, якщо не явного, то прихованого (імплицитного).

Найбільш детально тип «власне автора» в українському літературознавстві дослідила В. Смілянська, позначаючи цим терміном «надособистісні філософські, політичні, етико-моральні роздуми, втілені в поетичні рядки» [9, с. 9]. Ці тексти насичені загальнолюдськими міркуваннями, які згодом ліричне Я суб'єктивізує, трактуючи на свій манер. Зміна власне автора на ліричного суб'єкта відбувається в тексті В. Симоненка: «Не лицемірити, не чванитись пихато, / Не дуракам пускати в очі дим...». Після вислову таких загальних моральних засад мовлення набуває суб'єктних ознак ліричного Я, який висловлює власну позицію щодо цих постулатів: «Я хочу правді бути вічним другом / І ворогом одвічним злу» [7, с. 137]. В представленому тексті відбувається синхронізація кількох типів адресанта ліричного повідомлення.

Проте існують тексти, в яких позиція власне автора є стійкою і не переплітається з іншими суб'єктними формами. Зокрема, дослідниця суб'єктного світу лірики Івана Франка Лариса Куца, спираючись на вчення Б. Кормана, виділяє окрему категорію ліричних текстів, в яких найбільш чітко представлено суб'єкта ліричної експресії у формі власне автора: «У власне-авторських віршах на першому плані не осо-

бистість, а поетичний світ. Власне автор має найширший об'єкт осмислення – світ і людину у їхніх різних виявах і вимірах» [3, с. 216]. Така філософська антропоморфність дійсно найбільш притаманна текстам І. Франка, де фігурує власне автор: «Хто славу світу осягнув/ Аж по найдальшій межі,/ Не раз бува подібний він/ До наглої пожежі./ З сухих дерев розпалена,/ Вона високо буха,/ Та швидко попелом сіда...» [13, т. 3, с. 198].

Найчастіше позиція власне автора окреслюється в текстах з ліричною розповіддю або описом. За Б. Корманом, власне автор «виступає як людина, яка бачить пейзаж, зображує обставини, роздумує над ситуацією» [2, с. 124]. У текстах із такою формою надавача дуже важливим фактором є відношення до предмета зображення, що представлено в безособовій ліриці. Безособова лірика презентує зображений світ як немовби позбавлений особистісного ставлення. Однак об'єктивоване висловлювання від третьої особи все-таки виявляє (і, відповідно, навіює читачеві) певне ставлення до зображуваного предмета різними засобами ліричної експресії, скажімо епітетами: «З білої ночі потойбічності/ виринуло чорне сонце...» («З білої ночі потойбічності...» Василя Стуса [10, с. 75]). Позицію суб'єкта висловлювання можна було б відновити таким чином: «Я (суб'єкт мовлення) бачу, як з білої ночі потойбічності виринуло чорне сонце». Однак у Стусовому оригіналі присутності мовця ми не відчуваємо, він не заважає нашій винятковій зосередженості на предметі зображення.

Суголосно ідеї М. Ґайдеґґера про мову поезії як дім буття український поет признавався в листі до Євгена Адельгейма: «Єдиний смисл – у народній приказці: народився – то мучся... Мій оптимізм-песимізм: живу не я, а – мною, живе природа – через мене, тому я мушу жити – мушу на рівні здатності моєї екзистенції» [11, т. 6, с. 67]. Властиво, саме голос буття, який його ліричне Я відчуває у глибинах власного ества, є орієнтиром для спрямування ліричного переживання, вербально вираженого в текстах. Таким чином, екзистенційне формулювання В. Стуса «живе природа – через мене» промовисто окреслюється в ліричних текстах. Саме в текстах описової лірики, суб'єкту мовлення якої притаманні ознаки імпліцитності, власне автор пропускає через себе всю сутність природи і акумулює сенс особистісного буття в ідеях, переживаннях, емоціях. Поезія

«Зачервоніє горобина...» є прикладом трансформації безсуб'єктної форми в автокомунікацію: з передчуттям осінніх змін – птахів, що незабаром відлетять у вирій, осіннього голого гілля, хмарного неба – приходить самоусвідомлення безповоротності добровільно обраної «дороги болю». Та відбувається зміна від споглядання до авторського розмислу: «на голому гіллі, на вітрі,/ на хмарнім небі, на дощі,/ і заспокоєння нехитрі/ зупинять руку на плечі./ Ще терпи. Ще осінь буде...» [10, с. 105]. Така поезія виражає особливу всеохопну настроєвість, що впливає й на часопросторову дійсність цього типу текстів: час ліричного мовлення теперішній, а ліричне застереження спрямоване в позбавлене ілюзій майбутнє, коли тривожна осінь зміниться зимовою пургою.

Під час дослідження номеносфери ліричних текстів М. Челецька виокремлює внутрішньо-спрямовані заголовки, які «виникають внаслідок багатоплановості і суб'єктивної багатозначності слова» [14, с. 34]. Наприклад, у поетичному тексті Олега Коцарєва «Гробки» висловлювання не просто належить суб'єкту ліричного твору, а й дає йому певну характеристику: ліричне Я – людина з центральної України, оскільки звичаю під назвою «гробки» дотримуються власне там.

Цього питання торкається А. Окопєнь-Славінська, чие поняття «суб'єкт твору» стосується винятково правил побудови ліричного твору і фактично звужене до паратекстуальних компонентів тексту, таких як заголовки, коментар, тоді як жанрові і стилеві правила читач виводить не тільки з паратекстуальних компонентів, а й із структури всього ліричного твору й, зокрема, з комунікативної ситуації. Ба більше, заголовки чи коментар можуть відігравати (і здебільшого відіграють) риторичну роль, наприклад, «Ода чесному боягузові» Івана Драча не є одою, а навпаки – сатирою.

А в нижче наведеній поезії Костянтина Москальця «Поглянь на тих, кого бездумна hylê...» відсутній будь-який паратекст. Зрештою, поширений у ліриці так званий «нульовий заголовок» не позбавлений значущості – він сигналізує читачеві про багатозначність поетичного тексту, яку неможливо увібгати у стисле формулювання: «Поглянь на тих, кого бездумна hylê/ Взяла одного разу у полон,/ На цей похмурий, виснажений сон/ Душі й самозакоханого тіла...» [5, с. 14].

Правила остаточного запису твору та його структурні характеристики, спосіб друку, графічне увиразнення, розташування тексту на

сторінці, його членування тощо вказують на абстрактного автора. В поетичному тексті Галини Крук «До Сильвії Плат» не лише назва вказує на суб'єктне начало тексту, а й його структурування у формі переліку: «щоб не могла ніколи покинути його, а тільки:/ – минути ці поля у кратку,/ зрештуйте потом ці поля з рубчиком,/ – знесилюватись і сивіти...» [4, с. 124].

Висновки. На основі оригінальних концепцій різних авторів можемо зробити висновок, що найбільш чітко в ліричному тексті проявляють себе такі види суб'єктів ліричного мовлення та свідомості, як абстрактний або імпліцитний Автор, власне автор, суб'єкт твору. Їх вдалось розмежувати, виокремивши відмінні риси. Абстрактний автор, за В. Шмідом, є уособленням творчих інтенцій та існує в тексті імпліцитно. У визначенні А. Окопєнь-Славінської – близький до абстрактного автора суб'єкт твору, що існує імпліцитно на зовнішньому по відношенню до ліричної експресії рівні (назва твору, авторські примітки, графічні засоби, розташування тексту та його частин на сторінці). Поруч з цими інстанціями розглянуто тип власне автора, який функціонує в тексті на тому ж рівні, що й два попередні типи суб'єктів, але виникає як вираження надособистісних філософсько-екзистенційних роздумів.

Отже, абстрактний автор / суб'єкт твору – це основна комунікативна інстанція, імплікована метамовною інформацією про структуру тексту. Наратор не контролює спосіб мовлення персонажів, він може лише в коментарі змінити сенс висловлювань персонажа. Поза компетенцією суб'єкта ліричного твору перебуває імплікована інформація, створена у просторі всього тексту, яка стосується правил будови твору. Таке розмежування видів суб'єктів ліричного мовлення та свідомості дозволить усунути термінологічну невизначеність та застосувати нові інструменти для досліджень комунікативної організації ліричного тексту.

Список використаної літератури:

- Денисюк Н., Джиджора Л. Фікційність мистецького світу у праці Петера Ламарка та Стейна Олсена «Truth, Fiction, and Literature». *Поетика лірики*. Збірник наукових праць пам'яті доктора філологічних наук, професора Тетяни Волкової. *Studia Methodologica*. Випуск 35. С. 106-109.
- Корман Б.О. Избранные труды по теории и истории литературы / Предисл. и составл. В. И. Чулкова. Ижевск : изд-во Удм. ун-та, 1992. 236 с.
- Куца Л.П. Власне автор як системна свідомість у поетичному триптиху І. Франка «Semper tiro». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»*: міжвузовий збірник наукових статей. 2011. Випуск XXIV, ч. 1. С. 216-226.
- Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років: збірка / Укладач С. Жадан. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 272 с.
- Москалець К. Нічні пастухи буття. Вірші. Львів : Кальварія, 2001. 56 с.
- Рильський М. Лірика / Упорядник П. Моргаєнко. Київ : Дніпро, 1984. 286 с.
- Симоненко В. Берег чекань. Мюнхен : Сучасність, 1973. 311 с.
- Смілянська В.Л. «Святим огненным словом...» Тарас Шевченко : поетика. Київ : Дніпро, 1990. 290 с.
- Смілянська В.Л. Стиль поезії Шевченка: (суб'єктна організація); Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1981. 252 с.
- Стус В. Дорога болю: поезії / Упорядник та післямова М.Х. Коцюбинської. Київ : Радянський письменник, 1990. 222 с., іл. 32 с.
- Стус Василь. Твори у 4 томах: 6 книгах. Два додаткові томи : 5 і 6 (2 книги) / Голова редакційної колегії М. Коцюбинська; Укладання, підготовка текстів, коментарі – Г. Бурлака, С. Гальченко, М. Гнатюк, М. Гончарук, О. Дворко, М. Коцюбинська, Д. Стус. Львів : ВС «Промісвіта», 1994–1999 рр.
- Ткаченко А.О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
- Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976-1986 рр.
- Челецька М. Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів). НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. Львів, 2007. 304 с.
- Шмидт В. Нарратология. Москва : Школа «Языки русской культуры», 2003. 312 с.
- Culler J. Poetics, fictionality, and the lyric. URL: <https://arcade.stanford.edu/dibur/poetics-fictionality-and-lyric-0>.
- Culler J. Theory of the Lyric / Jonathan Culler. Cambridge : Harvard University Press, 2015. 391 p.
- Hühn P., Kiefer J. The Narratological Analysis of Lyric Poetry. *Studies in English Poetry from the 16th to the 20th Century*. Trans. Alastair Matthews (Narratologia, Vol. 7). Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2005. 259 p.
- Okopień-Sławińska A. Relacje osobowe w komunikacji literackiej. *Problemy teorii literatury*. Seria II, red. H. Markiewicz. Wrocław, 1976. S. 29-43.

Жук О. И. Субъектная система лирической экспрессии

В статье исследованы различные формы субъектного выражения экспрессии в лирических текстах. Осуществлено терминологическое разграничение таких инстанций, как «собственно автор», «абстрактный автор», «субъект произведения» и «лирическое Я».

Ключевые слова: *лирическая экспрессия, субъектность в лирике, собственно автор, субъект произведения, лирическая инстанция, лирическое Я.*

Zhuk O. I. Subject system of lyrical expression

The article explores various forms of subject expression in lyrical texts. A terminological distinction has been made between such instances as “the author himself”, “the abstract author”, “the subject of the work” and the “lyrical I”.

Key words: *lyrical expression, subjectivity in the lyric, actual author, the subject of the writing, lyrical authority, lyrical “I”.*